

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

D.D.Baxronov	
Yangilanayotgan O'zbekistonda yoshlarni milliy g'oya ruhida tarbiyalashda etnomadaniyatning o'рни.....	201
H.S.Ergashev	
Sharq mutaffakirlari ijodida shaxs ma'naviy kamolotiga oid falsafiy qarashlar evolutsiyasi	207
I.T.Boltaboyev	
Temuriylar davri mutaffakirlari tasavvufiy-falsafiy qarashlarida komil insonga oid g'oyalarning rivojlanishida Amir Temurning o'рни.....	212
Sh.O'.Ahrorova	
Jamiyat ma'naviy muhitida madaniyat va san'atning o'рни.....	216
U.X.Xolmatov	
Axboriy kurashlar sharoitda millatlararo munosabatlarni mustahkamlashning milliy-ma'naviy omillari	220
F.B.Rahmonova	
O'zbekistonda xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonliklardan himoya qilishning falsafiy-deterministik tahlili	225
J.Saburov	
Buxoro amirligida tasvvuf ilmi uzviyligi va ijtimoiy madaniy hayotga uyg'unligi hamda ta'siri	230
B.A.Pulatov	
Harbiy qahramonlik ideallari asosida yoshlarda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishning falsafiy omillari	236
S.S.Evatov	
Musulmon sharqi falsafiy tafakkurining takomil bosqichlari va unga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillar xususida.....	240
A.Sh.Raximov	
Yangi O'zbekistonning ma'naviy yuksalish jarayonida yoshlar vatanparvarligi fenomenining ijtimoiy-falsafiy tavsifi	245
	SIYOSAT
Sh.Ismoilov	
O'zbekistonda ijtimoiy himoya – davlat siyosatidagi ustuvor yo'nalish	249
D.Sh.Mahkamov	
Hakamlik sudi va davlat sudlari o'rtasidagi farqlar	252
R.Nurimbetov	
Shanxay hamkorlik tashkiloti istiqbollari: O'zbekiston yondoshuvlari	255
B.X.Allamurodov	
Digital diplomacy in the foreign policy of Central Asian countries (using the example of Uzbekistan and Kazakhstan)	258
M.B.Nabiyev	
Jamoat birlashmalarining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi.....	265
N.Madumarova	
Kasaba uyushmalari notijorat tashkilotlarning alohida shakli sifatida	269
A.A.Buriyev	
Sudlar orqali intellektual mulk obyektlari bilan bog'liq nizolarni hal qilishning o'рни va bu boradagi xorijiy tajriba	273
D.Mamadjonova	
Siyosiy partiyalar faoliyatining huquqiy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari	277
A.A.Ahrorqulov	
Nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatini huquqiy tartibga solish.....	281
	TARIX
Бурҳониддин Чалодиддин	
Мухаммадвалихан Дарвози основатель новой прогрессивной внешней политики.....	285
M.T.Musaev	
Globalashuv sharoitida mafkuraviy tahdidlarning namoyon bo'lishi	292
R.A.Arslonzoda	
Отражение литературной жизни Бухары в “воспоминаниях” Садриддина Айни	297

UO'K: 947 (575.1)

ИНЪИКОСИ ҲАЁТИ АДАБИИ БУХОРО ДАР “ЁДДОШТҲО”-И САДРИДДИН АЙНИ

SADRIDDIN AYNINYNING “ESDALIKLARI” DA BUXORO ADABIY HAYOTINING
AKS ETISHIОТРАЖЕНИЕ ЛИТЕРАТУРНОЙ ЖИЗНИ БУХАРЫ В “ВОСПОМИНАНИЯХ”
САДРИДДИНА АЙНИREFLEKTION OF THE LITERATURE LIFE OF BUXARA IN “MEMOIRS” OF SADRIDDIN
AINIArslonzoda Rahmatjon Arslonboyevich

Farg'ona davlat universiteti, Jahon tarixi kafedrasi professori v.b., tarix fanlari nomzodi

Шарҳи мухтасар

Дар мақола маълумотҳо перомунӣ ҳаёти адабии Бухоро, ки дар “Ёддоштҳо”-и Садрӣддин Айнӣ оварда шудаанд, мавриди таҳқиқ қарор доранд. Қайд карда мешавад, ки муаллифи ёддоштҳо дар он оғоз дар ҳаёти адабии аморати Бухоро фаъолона ширкат варзид, аз ин лиҳоз маводҳои овардаи ӯ эътимоднок буда, зимни пажӯҳиши масъалаи мазкур ҳамчун сарчашмаи пурарзиш хизмат мекунад.

Annotatsiya

Maqolada Sadrididdin Ayniyning “Esdaliklar”ida keltirilgan Buxoro adabiy muhitiga oid ma’lumotlar tadqiq qilinadi. Bu davrda muallifning o’zi Buxoro amirligi adabiy hayotida bevosita faol ishtirok etganligi ta’kidlanib, u keltirgan materiallar mazkur masalani o’rganishda ishonarli manba bo’lib xizmat qilishi qayd etiladi.

Аннотация

В статье анализируются сведения о представителях бухарской литературной среды, содержащиеся в “Воспоминаниях” Садрӣддина Айнӣ. Отмечается, что поскольку сам автор в рассматриваемый период был активным участником литературного процесса в Бухарском эмирате, постольку приводимые им материалы служат надежным источником в исследовании рассматриваемого вопроса.

Abstract

The article analyzes information about representatives of the literary environment of Bukhara contained in “Memoirs” of Sadrididdin Aini. It is noted, that since the author himself was an active participant in the literary process in the Bukhara Emirate during the period under review, these materials serve as a reliable source in the study of the issue under consideration.

Калидво жаҳо: манбаи таърихӣ, Айнӣ, “Ёддоштҳо”, муҳити адабӣ, Аҳмади Дониш, Шарифҷон-махдум, Шоҳин, Зӯфунун, Ҳомидбек Ҳомид, Ҳайрат, Савдо, шоирони дарбор, баёз.

Kalit soʻzlar: tarixiy manba, Ayniy, adabiy muhit, Ahmad Donish, Sharifjon-maxdum, Shohin, Zoʻfunun, Homidbek Homid, Hayrat, Savdo, saroy shoirlari, bayoz.

Ключевые слова: исторический источник, Айнӣ, литературная среда, Ахмад Даниш, Шарифджон-махдум, Шахин, Зуфунун, Хамидбек Хамид, Хайрат, Савдо, дворцовые поэты, баёз (сборник стихов).

Key words: historical source, Aini, literary environment, Ahmad Danish, Sharifjon-makhdum, Shahin, Zufunun, Hamidbek Hamid, Khairat, Savdo, official poets, bayoz (collection of poems).

САРСУХАН

Дар давоми қарнҳои зиёд Бухоро яке аз марказҳои асосии адабиёти форсу тоҷик буд. Охири садаи XIX ва оғози садаи XX аз ин мустасно нест. Дар ин оғоз дар Бухоро гуруҳи калони эҷодкорон фаъолият бурд. Яке аз онҳо ҳудӣ Садрӣддин Айнӣ буд, ки дар асари худ “Ёддоштҳо” перомунӣ муҳити адабии онвақтаи аморати Бухоро маводҳои ҷолиби диққат овардааст. Дар ин асар муаллиф ҳамчун ҳамзамон ва шоҳиди воқеот паҳлуҳои гуногуни ҷараёнҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва маданияро дар аморати Бухоро, алалхусус муҳити адабии онро возеҳу равшан тасвир кардааст. Дар “Ёддоштҳо” перомунӣ ҳаёт ва эҷодиёти Мирзо Нарзуллои Лutfӣ, Абдулмаҷиди Зӯфунун, Яҳёхоҷа, Содикхоҷаи Гулшанӣ, Ҳомидбеки Ҳомид, Абдуллохоҷаи Таҳсин, Мулло Бурҳони Муштоқӣ, Қорӣ Абдулқарими Офарин

(Дўзахӣ), Мирзо Азими Сомии Бўстонӣ, Мулло Раҳмати сартарош, Азизхоҷаи Азиз, Ҳайрат ва дигарон, ки аксари онҳо шоир ва шеършинос буданд, маълумотҳо оварда шудаанд.

ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТҲО ВА МЕТОДОЛОГИЯ

То кунун асари “Ёддоштҳо”-и Садрриддин Айний объекти пажӯҳиши якчанд муҳаққиқон гардидааст. Бо шарофати мақола ва китобҳои олимони шинохта А.З.Розенфелд [6], А.А.Семёнов [7], М.Шукуров (Муҳаммад Шакурии Бухороӣ) [8; 9] ва дигарон аҳамияти ёддоштҳои устод Айний ҳамчун сарчашмаи таърихӣ то дараҷаи муайян тадқиқ карда шудааст. Азбаски “Ёддоштҳо” асари сермеҳвар буда, дар он соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоии аморати Бухоро акси худро ёфтаанд, муаллифони номашон дар боло зикршуда маҳз ба тавсифи муҳити адабии он эътибори кофӣ надоданд. Аз ҳамин сабаб мо таҳлили маводҳои “Ёддоштҳо”-и Айниро, ки ба ҳаёти адабии кишвар мутааллиқанд, мавриди таҳқиқ қарор додем.

Дар чараёни таҳия намудани мақолаи мазкур аз усулҳои зерини тадқиқот – таърихият, қиёсу муқобала, таҳлили муаммовӣ-хронологӣ ва муаммовӣ-худудӣ истифода бурда шуд.

НАТИҶА ВА МУҲОКИМА

Яке аз сарчашмаҳои таърихӣ, ки перомунӣ ҳаёти адабӣ ва фарҳангии аморати Бухоро дар охири садаи XIX ва оғози садаи XX пайғом медиҳад, “Ёддоштҳо”-и Садрриддин Айний мебошад. Азбаски Айний аз ҷавонӣ ошуфтаи шеърӣ буд ва дар овони ҷавонӣ ба шеърӣ шурӯъ кард, ӯ дар ёддоштҳои худ дар бораи ҳаёт ва фаъолияти як зумра намоёндагони ҳавзаи адабии Бухоро маводҳои муфид овардааст.

Чи тавре ки Айний менависад, баъзе аз толибилмон, ки дар мадориси Бухоро таҳсил мекарданд, ба шеърӣ ҳавас доштанд ва машқи шеърӣ мекарданд. Аксарияти ҳаваскорон шеърҳои сода ва одмӣ менавиштанд. Аммо дар байни онҳо эҷодкороне низ буданд, ки дертар дар адабиёт мавқеи худро пайдо карданд.

Аз мутоилаи “Ёддоштҳо” рӯшан мегардад, ки дар Бухоро гирди Шарифҷон-махдум – Садрӣ Зиё маҳфили адабӣ ва фарҳангӣ ба вучуд омада буд. “Шарифҷон-махдум дар хушхатӣ, хушсаодӣ, шеърфаҳмӣ ва маорифдӯстӣ дар байни муллозодагони Бухоро қариб ягона буд”, – менависад Айний. – Хонаи ӯ “дар ҳафта се шаби таътил – душанбе, сешанбе ва панҷшанбе одати ранги анҷумани шоирон, шеършиносон, латифагӯён ва ширинкоронро мегирифт” [5, с. 9-10].

Дар маҳфили адабии Шарифҷон-махдум мавқеи шоири шинохта Шамсиддин-махдум Шохин хеле баланд буд. Вақте, ки Айний ба ин маҳфил ворид гашт, Шохин дар хизмати амир буд ва аз ин лиҳоз имконияти дар маҷлисҳо ширкат варзиданро надошт. Гарчанд ҳуди ӯ дар ҷамъомадҳо ҳозир набуд, аммо ҳар шеъри тозае, ки менавишт, рӯзи дигар дар маҳфил қироат шуда, мавриди муҳокима қарор мегирифт. Иштирокчиёни маҳфил Шохинро хеле қадршиносӣ мекарданд, ба салоҳияти шоирӣ ӯ баҳои баланд медоданд. Айний менависад, ки боре ӯ Шохинро дар майдони Регистон аз дур дида буд. Дар ин орон ӯ тахминан 34 сол дошт. Баъди ду сол Шохини бемор ҳангоми сафари амир ба шаҳри Қарши вафот кард [2, с. 27].

Яке аз шогирдони Аҳмади Дониш – Абдулмаҷид низ дар маҳфил ширкат меварзид. Дӯстонаш ӯро “Зӯфунун”, яъне “Соҳибӣ фанҳо” меномиданд. Абдулмаҷид аз тиббиёт ва илми нучум хабар дошт, инчунин ҳаводори шеърӣ ва адабиёт буд. Дар таъсири Аҳмади Дониш ӯ нисбат ба тартиботи аморат ва аҳли дарбору олимони сохта муносибати куллан манфӣ дошт. Зӯфунун дар давраи одамони ба ҳудаш наздик андешаҳои танқидиашро перомунӣ сохти иҷтимоии аморати Бухоро ошкор иброс мекард [2, с. 10].

Ба маҳфили адабии Шарифҷон-махдум шоир Ҳомидбек Ҳомид низ аъзо буд. Ӯ соҳибмансаб ва дар айни вақт фарди бомаърифат буд. Ҳомидбек дар синни 16-солагӣ дар ҷанги амир Музаффар алайҳи кӯшуни рус иштирок кард. Баъд ӯ дар Бухоро маскун гардид ва бо Аҳмади Дониш қаробат пайдо кард. Ҳомидбек таъкид мекард, ки Дониш тафсилоти таърихи муҳорибаи амир Музаффарро бо русҳо дар пояи ҳикоеҳои ӯ навиштааст. Садрриддин Айний низ эътироф менамояд, ки лавҳаҳои тасвири ҷанг дар байни кӯшинҳои Бухоро ва Россия дар асари ӯ “Таърихи амирони манғитияи Бухоро” тибқи хотироти Ҳомидбек сабт гардиданд. Ҳомидӣ муаллифи шеърҳои буд, ки дар онҳо баъзе кирдуқорҳои табақоти боло

TARIX

мавриди танқид қарор ёфта буданд. Дертар баъзеи ин шеърхоро Айнӣ ба китоби худ “Намунаи адабиёти тоҷик” дохил кард [2, с. 21].

Боз як шоир, ки дар охири садаи ХХ ва оғози садаи ХХ дар Бухоро умр ба сар бурд, Муҳаммад Сиддиқ Ҳайрат буд. Дар “Ёддоштҳо” перомуни ҳаёт ва фаъолияти ин шоир маълумотҳои ҷолиби диққат оварда шудаанд. Ҳайрат аслан бухороӣ буда, дар маҳаллаи Арӯсони шаҳр дар оилаи муаззин ба дунё меояд. Ӯ дар синни 8-солагӣ аз падар, дар 12-солагӣ аз модар ятим менамояд. Падараш ба Ҳайрат ва бародари ӯ ду ҳавлӣ, инчунин, дар мадрасаҳои Муҳаммад Алихоҷа ва Сӯзангарон 2 то ҳучра мерос мегузорад. Ҳайрат ва бародараш бо даромади на он қадар зиёде, ки ин ду ҳучра меовард, зиндагӣ мекарданд. Ҳайрат ҷавони миёнақад ва гандумгин буд. Чашмони сиёҳаш ба мусоҳиб гӯё бо тааҷҷуб нигоҳ мекарданд. Аз ин лиҳоз таҳаллусаш – “Ҳайрат” ба ҷисм ва намуди зоҳирии ӯ мутобиқ буд. Гарчанд Ҳайрат ҷавон буд, аммо назария ва таърихи адабиётро хуб медонист. Ӯ абёти зиёдеро аз эҷодиёти шоирони гузашта ёд гирифта буд. Айнӣ ҷавон, ки ҳавасманд шеърӣ буд, шеърҳои тозаэҷоди худро ба Ҳайрат тақдим менамуд, ӯ онҳоро таҳлил мекард ва камбудиҳояшонро нишон медод.

Ҳайрат шоири навоҷар буда, шеърҳои меғуфт, ки аз ҷиҳати мазмун алайҳи баъзе анъанаҳои шеърӣ Шарқ буданд. Азҷумла, дар шеъри “Баҳс” қаҳрамони лирикӣ қомати ёрро ба сарв монанд мекунад, аммо дар айнӣ ҳол таъкид менамояд, ки маҳбуба аз сарв даҳ чандон зебо ва қашанг аст. Ҳайрат ашъори худро бо забони ҷоннок ва равон менавишт. Шоирони ҳавзаи адабии Бухоро салоҳият ва истеъдоди Ҳайратро эътироф менамуданд. Бо тавсияи Айнӣ Ҳайрат ба маҳфили адабии Шарифҷон маҳдум ворид гашт. Азбаски ӯ аслан шахси фурутан ва хоксор буд, дар мушоираҳо кам ширкат мекард, аксаран шунидани шеърҳои дигаронро афзал медонист.

Дар 15-солагӣ Ҳайрат, мисли муллобачагони дигар, хонаи падарро тарк намуда, дар ҳучраи яке аз мадрасаҳо рӯз мегузаронад. Даромади солоне, ки Ҳайрат аз ду ҳучраи мадраса мегирифт, аз 200 танга зиёд набуд ва барои зиндагии ӯ намерасид. Аз ҳамин сабаб ӯ ба тучқоре, ки бо савдои пӯсти қароқӯлӣ машғул буд, ба ҳайси муҳосиб хизмат кард. Барои ин хизматаш Ҳайрат дар моҳҳои тобистон 100 танга пул меёфт. Аммо ин маблағ ҳам кофӣ набуд. Аз ин лиҳоз, ӯ ҳатто имконияти харид кардани китобро ҳам надошт. Ҳайрат аз дигарон китобхоро пурсида мегирифт ва дар муддати кӯтоҳ онҳоро хонда, ба соҳибонаш бармегардонд. Ӯ хотираи фавқуллода қавӣ дошт ва китоберо, ки як бор мехонд, умрбод дар хотираш нигоҳ медошт. Агар дар касе китоби ӯ нахонда бошад, то онро дастрас карда нахонад, дилаш таскин намеёфт. Ҳайрат дар забонамӯзӣ ҳам қобилияти баланд дошт. Ӯ бо роҳи мулоқот аз дӯсташ, ки забони русиро медонист, ба дараҷаи кофӣ ин забонро ёд гирифт. Аммо аз сабаби нобудӣ ва хӯроки серӣ нахӯрдан Ҳайрат дар соли 1898 ба мариҷи дучор шуд. Дӯстонаш дар давоми 3-4 сол ҳаддалимкон ба вай бо хӯрокворӣ кӯмак расонданд. Аммо дар соли 1902 Ҳайрат дунёи фониро падруд гуфт.

Ҳайрат одати ҷамъ кардани шеърҳои худро надошт. Баъд аз вафоти шоир дӯстонаш Айнӣ ва Абдулвоҳид аҳд карданд, ки ашъори парокандаи ӯро ғун карда, девон тартиб диҳанд. Онҳо шеърҳои, ки дар дасти бародари шоир, инчунин дар ихтиёри ҳар дуяшон ва дигар дӯстони Ҳайрат буданд, ҷамъ намуданд. Мирзо Абдулвоҳид бо хати худаш аз маҷмуаи шеърҳои Ҳайрат ду нусха рӯбардор карда, як нусхаро ба Айнӣ дод, нусхаи дигарро дар худаш нигоҳ дошт.

Баъди вафоти Ҳайрат шухрати ӯ боло шуд ва номаш ба самъи амир расид. Амир Абдулаҳад бифармуд, ки шеърҳои шоирро барои ӯ дастрас намоянд. Қозикалон Бадриддин Айнӣро ба назди худ хонд. Азбаски, ӯ дӯсти наздики Ҳайрат будани Айнӣро медонист, талаб намуд, ки шеърҳои шоирро бидиҳад. Айнӣ баёзро додан нахост ва арз кард, ки ашъори шоирро надорад, онҳо дар дасти бародари ӯ буданд (Бародари Ҳайрат баъд аз ду моҳи вафоти ӯ фавтида буд). Айнӣ ва Абдулвоҳид гумон бурданд, ки қозикалон одамҳои худро ирсол карда, эҳтимол ҳучраи онҳоро кофтуков кунад. Бинобар ин, онҳо бомаслиҳат девонро пинҳон карданӣ шуданд ва ҳар ду нусхаро ба матоие печонида, дар ҳавлии Абдулвоҳид ба шифти қазноқе овехта монданд. Аммо дар соли 1918 дар ҷараёни воқеаи Колесов ҳавлии Абдулвоҳид тороч шуд ва ҳар ду нусха беиз гум шуд [5, с. 236-237].

Садриддин Айни дар ёддоштҳои худ дар бораи ҳаёт ва фаъолияти шоир Абдулқодирхоҷа Савдо, ки пештар аз ӯ умргузаронӣ карда буд, маводҳо меоварад. Садриддин дар овони талабаи мадраса буданаш бо фарзанди ӯ Ака-эшон ва домодаш Абдуллохоҷа шинос шуд. Айни аз Ака-эшон дар бораи падараш якчанд ҳикояҳо шунид. Тибқи ин ҳикояҳо, Савдо ҳаёти хоксорона ба сар мебард. Ӯ баъзан урфу одатҳои диниро ҳам адо намекард. Асосан бо заргарӣ ва наққошӣ шуғл меварзид. Амир Музаффар ӯро ба дарбор даъват намуда, надими худ таъин кард. Баъди ин воқеа Савдо маҷбур шуд, ки бо аҳли дарбор дар қасри Ширбадан ҳар рӯз панҷ маҳал намозро ба ҷо орад.

Дар аморати Бухоро шахсе, ки ба мартабае ноил мегашт, мебоист дар дарбор ду асп ва саис дошта бошад. Аммо амир барои харидани аспҳо ва пардохти маоши саис маблағ ҷудо намекард. Ҳар як мансабдор иҷборан худаш ин хароҷотҳоро мепардохт. Дар дарбор ба надимон, аз он ҷумла ба Савдо, ҳеҷ гуна маош таъин нашуда буд. Фақат вақте ки бо супориши амир ӯ ба вилоят ва туманҳо сафар мекард, ҳокимони маҳаллӣ тибқи анъана ба вай чизе тухфа мекарданд. Аммо ин даромади садақамонанди номуайян на танҳо рӯзгори ӯро, ҳатто аспон ва саиси дар дарбор доштаашро ҳам сер намекард. Дар натиҷа аҳволи молиявии Савдо ранги ногувор гирифт. Шоир ҳолоти вазнини худро дар рубоии зерин чунин баён карда буд:

Эй чархи фалак, ҷафо бар ҷонам кардӣ!

Муҳтоҷ ба як бурдаи нонам кардӣ!

Ман ошиқи ринди бенамозе будам,

Дар Ширбадан намозхонам кардӣ! [5, с. 108]

Савдо дар соли 1873 бо нишондоди амир ба яке аз вилоятҳои дурдасти кӯҳистон – худуди ҳозираи Тоҷикистон сафар мекунад. Ҳангоми гузаштан аз пули Норақ ӯ дар дарёи Вахш ғарқ мешавад. Айни баёзи шеърҳои Савдоро, ки дар духтари ӯ маҳфуз буд, хонда буд. Муаллифи ёддоштҳо таъкид мекунад, ки “дар он баёз ҳаҷвҳои пурмазмуни иҷтимоӣ бисёр буданд, ки Савдо бо онҳо аҳволи замони худро шарҳ дода буд” [5, с. 109].

Чи тавре ки муаллиф менависад, амири Бухоро Абдулаҳад кӯшиш мекард, ки худро ба сифати ҳукмдори бомаърифат муаррифӣ кунад. Ҳамчун падари худ – амир Музаффар, ӯ шоиронро, ки каму беш ном бароварда буданд, ба дарбор таклиф мекард. Шоирони дарбор маҷбур буданд, ки дар ҳар гуна маросимҳо ширкат варзанд, дар сафарҳои амир ба ӯ ҳамроҳ шаванд ва дар мадҳи ҳукмдор қасидаҳо иншо кунанд. Савдо ва Шоҳин барин шоирони боистеъдод, ки ба дарбор даъват шуда буданд, аз ин “вазифаи бошараф” як умр азият кашиданд.

Аммо бархе аз шоирони миёнаҳол хизматро дар дарбор барои худ шараф мешумориданд ва дар асарҳояшон амиро ситоиш мекарданд. Дар поёни асри XIX ва оғози асри XX шоирони пешқадами дарбор Мулло Шариф Акбар ва Мулло Дӯст Нодир маҳсуб меёфтанд. Онҳо намехостанд, ки Муҳаммад Сиддиқ Ҳайрат барин эҷодкори боистеъдод дар қатори шоирони дарбор бошад, чунки муқоисаи ашъори вай бо шеърҳои эшон аз ҷиҳати бадеӣ заиф будани асарҳои онҳоро нишон меод. Барои ҳамин онҳо саъй мекарданд, ки ашъори Ҳайрат ба самъи амир нарасад. Худи Ҳайрат ҳам хоҳиши шоири дарбор шуданро надошт. Тақдири фоҷиавии Савдо ва Шоҳин ба ӯ маълум буд. Хусусан, баъд аз мутоилаи “Наводир ул-вақоеъ”-и Аҳмади Дониш нафрати Ҳайрат нисбати аҳли дарбор боз афзуд [3, с. 269-271].

Садриддин Айни менависад, ки як замон хатари шоири дарбор шудани худи ӯ ҳам пайдо шуд. Боре шоир Нарзулло Лутфӣ, ки бо дарбор рафтуомад дошт, ба амир мегӯяд, ки Айни ҳам шоири боистеъдод аст. Амир ба раис Бурҳониддин супориш медиҳад, ки Айниро ба дарбор ирсол кунад. Айни бо ҳар роҳ кӯшиш мекунад, ки аз ин “некбахти” раҳо ёбад. Ӯ надонистани расму оини дарбор, одами омӣ будани худашро баҳона карда, мегӯяд, ки аз ин лиҳоз ман метарсам, ки ҷаноби олиро беихтиёр ранҷонам. Ғайр аз ин, мариз будани худашро иброз менамояд. Раис Бадриддин тавассути шиносон, дӯстон ва устоди Айни – домолло Икром исроркорона ӯро ба хизмати амир даъват менамояд. Аммо Айни таклифро қабул намекунад. Баъд қозикалон Бадриддин Айниро ба назди худ чеғ зада, таклиф мекунад, ки ҳар моҳ чанд шеъри худро ба ӯ биёрад, ӯ онҳоро ба амир тақдим хоҳад кард. Айни ин таклифро пазируфт.

TARIX

Тибқи маълумотҳое, ки Назрулло Лутфӣ ба Айнӣ маълум карда буд, амир даставвал шеърҳои ӯро хонда, фикрҳои мусбат иброз менамояд. Дертар дар шеърҳои ӯ нишонаи исёнкориро пай мебарад. Амир меғӯяд, ки “шеъри ӯ дар бораи даҳяк гуё дар мадҳи ман навишта шудааст, аммо муаллиф маро чунон сарзаниш мекунад, ки ин гуна гапҳоро ҳатто аз падари худ – Ҷаноби олии шодравон ҳам нашунида будам”. Баъд амир ба хулосае меояд, ки ашъори Айнӣ шоёни эътибор нест. Бо ҳамин роҳ Айнӣ аз шоири дарбор шудан раҳо меёбад.

ХУЛОСА

Садриддин Айнӣ дар овони ҷавонӣ дар мадориси Бухоро таҳсил гирифт, дӯстдори шеърӣ буд, бо шоиру эҷодкорон мулоқот дошт ва дар бораи ҳаёти адабии Бухорои онвақта маълумотҳои кофӣ дошт. Аз ин лиҳоз аз ёддоштҳои ӯ перомуни муҳити адабии Бухоро маълумотҳои муфидро дарёфт кардан мумкин аст. Дар “Ёддоштҳо” ҳаёт ва фаъолияти якчанд шоирону адибон, азҷумла Аҳмади Дониш, Савдо, Шоҳин, Ҳайрат ва дигарон акси худро ёфтаанд.

Асари Садриддин Айнӣ “Ёддоштҳо” қомуси ба худ хоси ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ ва фарҳангии аморати Бухоро дар охири садаи XIX ва оғози садаи XX мебошад. Дар он паҳлуҳои гуногуни ҳаёт ва фаъолияти шоирони ҳавзаи адабии Бухоро акси ҷоннокӣ худро ёфтаанд. Азҷумла, муаллиф дар бораи шахсияти эҷодкорон, мавқеи иҷтимоӣ эшон, мавзӯ ва чиҳатҳои ба худ хоси асарҳои шоирон фикрҳои худро иброз менамояд. Асари мазкур дар пажӯҳиши фарҳанги халқи тоҷик ва хосса тан дар таҳқиқ намудани ҷараёнҳои адабӣ дар аморати Бухоро дар охири асри XIX ва оғози асри XX ҳамчун сарчашмаи таърихӣ нақши муҳим мебозад.

МАНБАҶҲО ВА АДАБИЁТҲО

1. Айнӣ С. Бухара (Воспоминания) // Собр. соч. Т. 5. – Москва: Художественная литература, 1974.
2. Айнӣ С. Эсдаликлар // Асарлар. 6-том. – Тошкент: “Тошкент” бадиӣ адабиёт нашриёти, 1965.
3. Айнӣ С. Эсдаликлар // Асарлар. 7-том. – Тошкент: “Тошкент” бадиӣ адабиёт нашриёти, 1965.
4. Айнӣ С. Ёддоштҳо. Қисми 1 ва 2 // Куллийет. Ҷилди 6. – Душанбе: нашр. давл. Тоҷ-н, 1962.
5. Айнӣ С. Ёддоштҳо. Қисми 3 ва 4 // Куллийет. Ҷилди 7. – Душанбе: нашр. давл. Тоҷ-н, 1962.
6. Розенфельд А.З. Садриддин Айнӣ и его «Воспоминания» // Айнӣ С. Воспоминания. – М.-Л.: изд-во АН СССР. 1960. – С. 941-985.
7. Семенов А.А. К прошлому Бухары [О «Воспоминаниях» С.Айнӣ] // Айнӣ С. Воспоминания. – М.-Л.: изд-во АН СССР. 1960. – С. 986-1014.
8. Шукуров М. Хусусиятҳои ғоявию бадеии «Ёддоштҳо»-и устод С. Айнӣ. — Душанбе: Дониш, 1966. — 245 с.
9. Шакурӣ Муҳаммадҷони Бухорӣ. Садриддин Айнӣ равшангари бузургии таърих. — Хучанд: Нури Маърифат, 2001. — 106 с.
10. <https://tg.wikipedia.org/wiki/A3>
11. <https://www.rulit.me/author/ajni-sadriddin/vospominaniya-download-226083.html>
12. https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XIX/1880_1900/Aini_Sadriddin/red.phtml

Инъикоси муҳити адабии Бухоро дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ

**Садриддин Айнӣнинг “Эсдаликлари” да Бухоро адабӣ ҳаётининг акс этиши
Отражение литературной жизни Бухары в “Воспоминаниях” Садриддина Айнӣ**

Reflection of the literary life of Bukhara in “Memoirs” of Sadriddin Aini